

Závislost a její příčiny

Cíle přednášky a klíčová slova

- ▶ Student umí vysvětlit význam adiktologie jako vědy, zná a umí vysvětlit bio-psycho-socio- spirituální model vzniku závislosti, dokáže interpretovat dělení psychoaktivních látek.
- ▶ Klíčová slova: adiktologie, bio-psycho-socio-spirituální model, drogy, závislost.

Adiktologie

- ▶ Adiktologie (z anglického názvu addictology) je věda, zabývající se závislostmi, jejich prevencí, původem, léčbou, výzkumem, poradenstvím a jinými souvislostmi. V užším pojetí se zabývá závislostmi na návykových látkách.

Závislost

- ▶ Závislost X Patologická závislost.
- ▶ Závislost (schopnost tvořit vazbu, vztah), důležitá schopnost v životě lidí i zvířat.
- ▶ Závislost jako schopnost x neschopnost vztažnosti („dát něčemu cenu“).
- ▶ Zdravá závislost, zdravá frustrace.
- ▶ v dalším textu je pod pojmem závislost míněna patologická závislost

Závislost (patologická závislost)

- **Závislost:** stav, kdy někdo je podmíněn nějakou okolností nebo situací, kterou potřebuje (nebo si myslí že ji potřebuje) ke své existenci. Velice často je patologická závislost způsobena tím, že člověku něco nahrazuje (např. přejídáním je velice často potlačována samota, smutek, sebelítost). Závislost jako taková pak přináší únik.
- ▶ V jednom z psychiatrických významů je závislost nekontrolované nutkání opakovat své chování bez ohledu na jeho dlouhodobé důsledky.

Centra podílející se na vzniku závislosti

- ▶ Sebestimulace pomocí elektrody byla následně popsána u morčat, psů, koček, delfínů, opic i u člověka. Zároveň byla objevena mozková centra, která odpovídají za odezvu.
- ▶ Zatímco stimulace center slasti provokuje pocity blaženosti, štěstí a neobyčejné duševní pohody, stimulace averzivních center provokuje pocity úzkosti, blížícího se nebezpečí, izolace a opuštěnosti. Odměňovací systém mozku se skládá jak z center slasti, tak i z averzivních center (Olds et Fobes, 1981).

- ▶ U lidí se setkáváme s poruchami odměňovacího systému jakými jsou bulimie, anorexie, psychosexuální poruchy, nadměrná agresivita, závislost na alkoholu a jiných drogách, patologické hráčství atd.
- ▶ Vrozené dispozice k závislosti na alkoholu a jiných drogách se samy o sobě nijak neprojeví, pokud se dotyčná osoba nedostane do kontaktu s drogou.
- ▶ Pozitivní zkušenost (odměna) může poté disponované jedince vést k vyhledávání drog.
- ▶ <https://www.youtube.com/watch?v=gi16sv7XCHw&feature=youtu.be>
- ▶ <https://www.youtube.com/watch?v=OH8W4gJsxY0&feature=youtu.be>

Teorie vzniku závislostí

- ▶ V odborné literatuře se nenachází jednoznačné přímé vysvětlení vzniku závislosti.
- ▶ Multidisciplinární povaha závislostí vyplývá z mnoha rozměrnosti vzniku závislosti. Různost přístupu v tomto ohledu tak přináší *biologické, sociologické, psychologické a spiritualistické teorie* jejich vzniku:

- *Biologická část teorie* vzniku závislostního chování vycházejí ze zjištěných či předpokládaných, vrozených a získaných odchylek v metabolismu (kupř. endorfinů, jako látek vznikajících v organismu a působících jako drogy). Uplatňuje se zde např. typ drogy, dědičnost, typ metabolismu.
- Biologické faktory lze rozdělit na vnější (vývoj mozku u údobí života) a vnitřní (genetická výbava, neurony).
- ▶ Na základě adopčních studií a studií dvojčat lze předpokládat, že geny ovlivňují vznik alkoholizmu a drogové závislosti asi ze 40-60 %. Geny se tedy podílejí na vzniku alkoholizmu a drogové závislosti přibližně stejnou měrou jako prostředí.
- ▶ Biologické faktory užívání NL: rodinná anamnéza, genetická predispozice, předcházející psychiatrické poruchy nebo poruchy osobnosti nebo jiné zdravotní poruchy, biochemické faktory

- *Psychologická část teorie* vidí v závislosti výraz narušeného já se sklonem k uspokojení a existencí pseudovztahů a narušené frustrační tolerance. Roli zde hraje např. psychopatologie, nevyřešené konflikty, psychická deprivace, posttraumatické stavy.
- U osob, které podlehnou patologické závislosti lze sledovat silnou potřebu péče, nízkou toleranci vůči frustraci a bolesti, labilitu, komplexy méněcennosti atd.

- *Sociologická část teorie* zkoumají kupř. vztah mezi dostupností či cenou na trhu a mírou konzumace nebo významem subkultur při iniciaci. Roli zde hraje např. vliv rodiny, vliv vrstevníků, postoj společnosti k drogám, rozšířenost, míra možnosti uplatnit se, dostupnost drogy.
- Psychologické a socio-psychologické faktory užívání NL: zvědavost, vyzkoušet nové, časný začátek, nedostatečná kontrola, vyhledávání vzrušení, nízké sebevědomí, nedostatečné zvládnání stresu, traumata v dětství, úleva od únavy nebo nudy, únik z reality, „rebelanství“, absence zájmůvedoucích k uspokojení běžných cílů, úzkostná povaha,.....
- *Spirituální část teorie* vidí možné příčiny vzniku závislostního chování v absenci smyslu života, duchovních hodnot a duchovní autority

► *Kulturně antropologická teorie*

- vzniku závislosti se zabývá zejména srovnáváním kulturních, historických či demografických odlišností. Výběr a užívání konkrétního typu návykové látky jsou spolupodmíněny mnoha činiteli, osobnostními, věkovými, sociálními, ale i faktory historickými, kulturními, geografickými. Kulturně antropologické pojetí závislosti čerpá z etnografických studií, které srovnávají kulturní, historické a jiné odlišnosti konzumu látek, jejich účinků na prožívání a chování, vazby na pohlaví apod. Sleduje také zvláštnosti ve významu a hodnocení látek tradičně zakotvených v normách a postojích dané společnosti. Etnografické výzkumy podložené biochemickými metodami prokázaly odlišnosti metabolismu alkoholu. Tyto zvláštnosti způsobují intenzivní reakci na požitý alkohol a jsou přirozenou biologickou ochranou.

Nejčastější příčiny závislosti

- ▶ Obava z budoucnosti
 - ▶ Neutěšené domácí prostředí
 - ▶ Neschopnost navázat a udržet vztahy
 - ▶ Nízké sebevědomí
 - ▶ Přílišný tlak okolí
 - ▶ Neschopnost řešit problémy
-
- ▶ Adolescenti a osoby s duševními poruchami jsou vystaveny většímu riziku zneužívání drog a závislosti, než běžná populace

Vývoj mozku v adolescenci

- ▶ Po mnoho let se mělo za to, že vývoj mozku je ukončen v poměrně raném věku.
- ▶ Nyní se ukazuje, že mozek se vyvíjí ještě v počátku 20 roku věku.
- ▶ Prefrontální kortex, který je zodpovědný za racionalitu a další exekutivní funkce, se objevil v evoluci později a zráním patří mezi poslední.
- ▶ Frontální laloky jsou odpovědné za uvažování a řešení problémů, emocí a sebekontroly.
- ▶ Mozková centra "vyššího řádu,, jako, jako je prefrontální kůra, nejsou plně rozvinuta do mladé dospělosti. Mozek zraje odzadu dopředu.

Vývoj mozku v adolescenci - pokračování

- ▶ V klidné situaci mohou teenageři racionalizovat skoro stejně dobře jako dospělí.
- ▶ Ale stres může “dospělé” rozhodování významně ovlivnit.
- ▶ Prefrontální kortex tak nemusí fungovat jako brzdy v touze po vzrušení a přijetí rizika.
- ▶ Tento mechanismus pak zvyšuje vulnerabilitu mladých dospělých a adolescentů k rizikovému chování (a užívání NL).

Závislost dle předmětu závislosti

o 1. Závislost na činnosti: „nedrogová závislost“

Nedrogové závislosti můžeme zjednodušeně rozdělit, podle toho k čemu se vztahují (podle předmětu vzniku), na technické a behaviorální.

- ✓ Závislost na informačních technologiích - výpočetní technika PC hry, internet, nadměrné sledování televize, závislost na mobilním telefonu.
- ✓ Patologické hráčství (gambling)-potřeba hrát hry (i počítačové).
- ✓ Kleptomanie - potřeba krást.
- ✓ Hypersexualita - nymfomanie, satyriáza (hypersexualita u mužů).
- ✓ Workoholismus.
- ✓ Závislost na nakupování.

- ▶ Patologická závislost na osobě:
 - ✓ Žárlivost
 - ▶ Závislost na pornografii.
 - ▶ Atd.

- ▶ Někdy se do této skupiny řadí i poruchy příjmu potravy (mentální bulimie a mentální anorexie).

- ▶ **2. Alkoholismus, závislost na tabáku a kofeinismus.**

- ▶ **3. Závislost na psychoaktivních látkách (drogách, psychofarmakách) - viz drogová závislost.**

Dělení psychoaktivních látek

- **Dle vztahu k zákonům, postoji společnosti ke droze:**
zákonné (legální) X nezákonné (nelegální),
měkké X tvrdé.
- **Dle vzniku:**
přírodní X semisyntetické X syntetické
- **Dle typu působení a chemického složení:**
tlumivé X stimulační X halucinogeny
- **Dle stupně společenské nebezpečnosti:**
především kriminogenní, zdravotní a ekonomická rizika
plynoucí z užívání drog.

Postoj spoločnosti ke droze

Legální drogy	Nelegální drogy
<p>Běžně se s nimi setkáváme, jsou společensky tolerovány, ale může na ně vzniknout stejná závislost, jako na ilegální drogy.</p>	<p>Drogy "mimo zákon", společností netolerované, jejich přechováváním a prodejem nebo předáním se dostáváme do střetu se zákonem.</p>
<p>Příklad: <i>alkohol, nikotin, léky (benzodiazepiny, hypnotika), kofein,</i></p>	<p>Příklad: <i>marihuana, hašiš, pervitin, heroin, extáze</i></p>

Dělení psychoaktivních látek

Toto dělení se v současnosti již nepoužívá, ale je možné se s ním setkat ve starší literatuře.

Měkké drogy	Tvrdé drogy
<p>"Měkké drogy" jsou obecně považovány za ty bezpečnější, u nichž nehrozí tak velké riziko závislosti a jejichž uživatelé se nemusí delší dobu dostat do problémů.</p> <p>Příklad: konopné drogy, extáze</p>	<p>Na "tvrdé drogy" může vznikat závislost, tyto drogy se také často aplikují nitrožilně.</p> <p>Příklad: heroin, pervitin, kokain, LSD, lysohlávky, tabák</p>

Dělení dle vzniku

Přírodní	konopné produkty (<i>marihuana, hašiš, hašišový olej atd.</i>), opium, koka, psychoaktivní rostliny (<i>durman, blín, petúnie, mandragora atd.</i>), psychoaktivní houby (<i>muchomůrky, lysohlávky atd.</i>) a dalších asi 2500 psychoaktivních rostlin a hub
Semisyntetické	např. morfin, heroin, LSD, kokain, crack a spousty dalších
Syntetické	např. amfetaminy a jejich deriváty, ecstasy (<i>MDMA, MDEA, MDBD</i>), těkavé látky atd.

Použité informační zdroje a literatura ke studiu

- ▶ KALINA, K. (2003). *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády ČR.
- ▶ KALINA, K. a kol. (2008). *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada.
- ▶ NEŠPOR, K (2011). *Jak přežít počítač*. Kralice na Hané: Computer Media.
- ▶ *Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním 2019-2027* (2019). Úřad vlády České republiky.
- ▶ Adiktologie: odborný časopis pro prevenci, léčbu a výzkum závislostí. ISSN 1213-3841.